

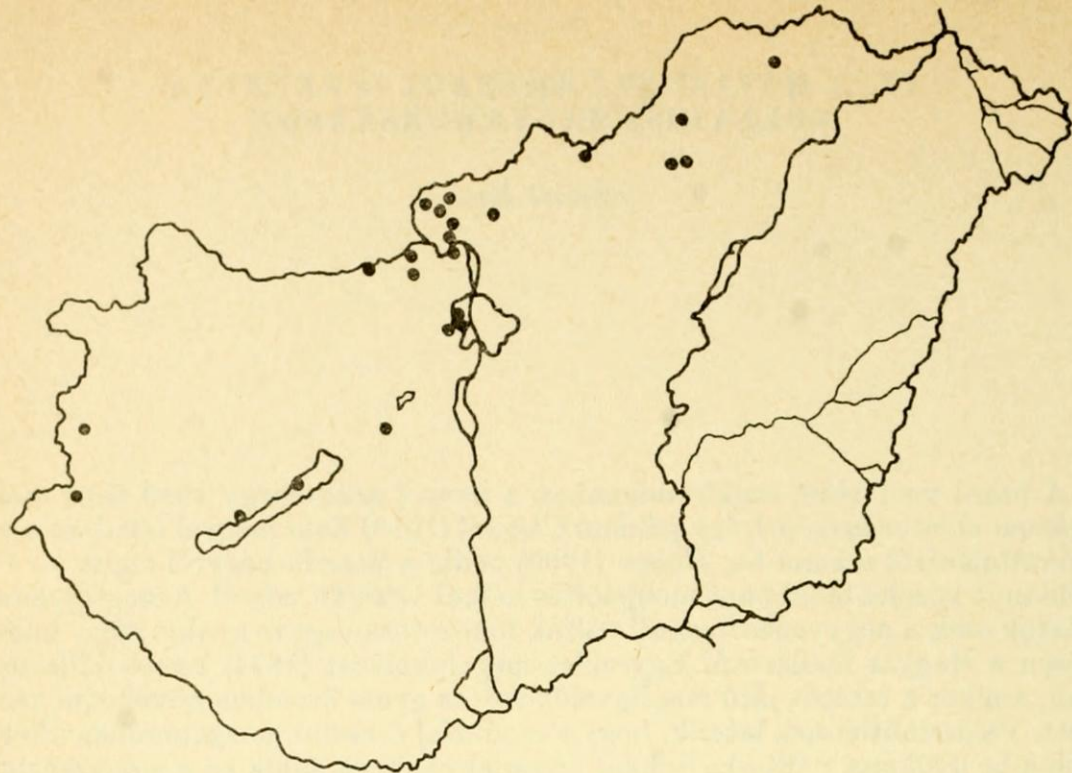
IX. A HAVASI SZÜRKEBEGY (PRUNELLA COLLARIS) MAGYARORSZÁGON

Schmidt Egon

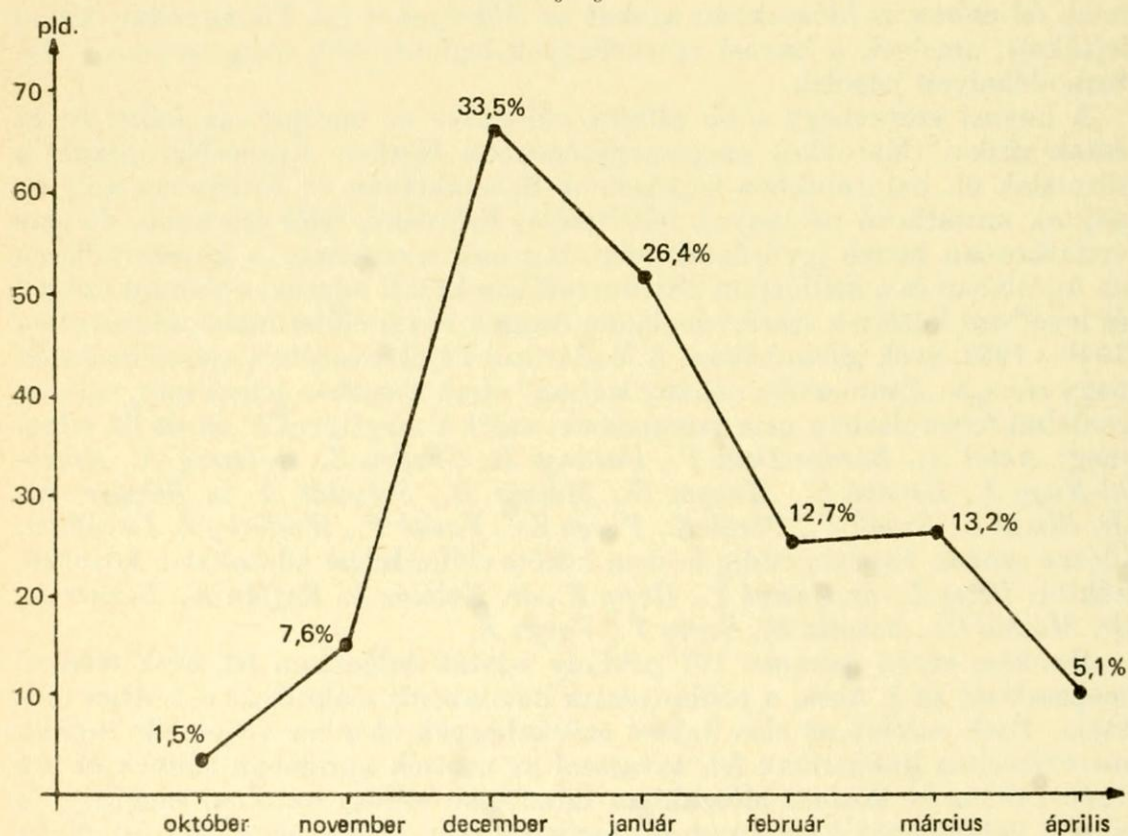
A hazai madártani szakirodalomban a havasi szürkebegy 1940 előtt csak egészen elvétve szerepel, így például *Chernel* (1918) Zala megyei (Badacsony) előfordulásáról számol be, *Habán* (1960) pedig a Szanda-hegyről említ 8–10 példányt közelebbi időpont megjelölése nélkül 1928/29 teléről. A megfigyelési adatok csak a negyvenes évektől váltak fokozatosan egyre gyakoribbá, különösen a Magyar Madártani Egyesület megalakulását (1974) követi időszakban, amikor a terepet járó megfigyelők száma gyors ütemben növekedni kezdett. Valószínűtlennek látszik, hogy e madárfaj őszi-téli mozgalmaiban állott volna be gyökeres változás. Sokkal kézenfekvőbbnek tűnik az a magyarázat, hogy a nálunk telető állomány látszólagos növekedését csupán a megfigyelőhálózat kiszélesedése és az a tény okozta, hogy egyre többen keresték és keresik fel ebben az időszakban azokat az élőhelyeket (pl. kőbányákat, köves lejtőket), amelyek a havasi szürkebegyek legfontosabb magyarországi tartózkodóhelyeit jelentik.

A havasi szürkebegy több alfajra különülve az európai, az ázsiai és az észak-afrikai (Marokkó) magashegységekben fészkel. Közép-Európában a törzsalak él, határainkhoz legközelebb Szlovákiában és Erdélyben költ. A nálunk mutatkozó példányok feltehetőleg Szlovákia felől érkeznek, de erre vonatkozóan biztos (gyűrűzési) adataink még nincsenek. A következőkben az Aquilában és a madártani Tájékoztatóban közölt adatok, valamint szóbeli és levélbeni közlések szerint foglalom össze a hazai előfordulási adatokat az 1940–1984. évek időszakában. A Madártani Tájékoztatóban szereplő adatok nagy része a „Faunisztika néhány sorban” című rovatban jelent meg, ezek az irodalmi felsorolásban nem szerepelnek, ezért a megfigyelők nevét itt adom meg: *Antal A.*, *Bárdos-Deák P.*, *Darányi L.*, *Gombos Z.*, *Gyéressy A.*, *Homoki-Nagy I.*, *Hraskó G.*, *Magyar G.*, *Móczár B.*, *Schmidt A.* és *Schmidt E.*, *dr. Simig L.*, *Szaák T.*, *Török S.*, *Varga Zs.*, *Vaskó F.*, *Waliczky Z.* Levélben, illetve szóban kaptam eddig le nem közölt előfordulási adatokat a következőktől: *Bécsy L.*, *dr. Csörgő T.*, *Hopp F.*, *dr. Kalmár Z.*, *Koffán K.*, *Lenner J.*, *dr. Moskát Cs.*, *Schalla E.*, *Szitta T.*, *Varga F.*

Munkám során összesen 197 példány adatát dolgoztam fel, ezek területi megoszlását az 1. ábra, a példányszám havonkénti alakulását a 2. ábra mutatja. Ezek szerint az első havasi szürkebegyek október végén, de inkább novemberben bukkannak fel, tavasszal az utolsók áprilisban tűnnek el. Az 1940–1984. év közötti időszakban mindössze három októberi megfigyelés akadt, valamennyi a hónap utolsó napjairól (Bp., Gellérthegy 1971. 10. 29-én 1 pld. *Szaák T.*; Hejce, Zempléni-hegység, 1980. 10. 26-án 2 pld. *Bécsy L.*), ugyanakkor *Chernel* (1918) 1917. október 19-én észlelt Badacsonyban 6 da-

1. A havasi szürkebegy előfordulási helyei Magyarországon – Habitats of *Prunella collaris* in Hungary.

2. A havasi szürkebegy előfordulási adatai Magyarországon 1940 – 1984 időközében. – Data on the presence of *Prunella collaris* in Hungary from 1940 to 1984.

rabot. Ugyanott néhány nappal később, október 22-én, ill. 23-án is találkozott egy-egy példánnyal. Az áprilisi megfigyelések elsősorban a hó első harmadából valók, a legkésőbbi dátumok 1960. 4. 15. (Budaörs, 1 pld., *Koffán K.*), illetve 1964. 4. 12. (Salgói vár, 1 pld., *Varga F.*).

A megfigyelések túlnyomó többsége december (33,5%) és január (26,4%) hónapból való, és azt látszik bizonyítani, hogy a kóborló példányok nem egyszerre, hanem fokozatosan érkeznek a telelőterületekre, és visszavonulásuk már februárban (adott esetben talán már január második felében?) megindul. Az előbbieket támasztják alá a novemberi és a február – márciusi megfigyelések számadatai is (2. ábra).

Ami a területi megoszlást illeti, az 1. ábra csupán a megfigyelések helyét rögzíti, de azokból ökológiai jellegű következtetéseket levonni nem lehet. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a havasi szürkebegyek egyes területeken (pl. Bp., Gellérthegy, Budaörs) való látszólag gyakori felbukkanása elsősorban az ott végzett rendszeres megfigyelésekkel magyarázható. A magam részéről bizonyos vagyok abban, hogy elsősorban az Északi-Középhegység, a Vértes, Pilis és Budai-hegység minden, számára alkalmas élőhelyén előfordulhat kóborlás idején. Mivel azonban a késő őszi és téli időszakban is rendszeresen terepet járó megfigyelők száma e területeken viszonylag csekély, az előfordulási helyeknek a valós helyzetet legalább megközelítő pontosságú feltérképezése egyelőre nem lehetséges. Hozzájárul ehhez a havasi szürkebegy csendes viselkedése és rejtett életmódja, aminek következtében megfigyelésére általában csak tudatos keresés után számíthatunk.

Ökológiai és etológiai adatok

A havasi szürkebegy hazai tartózkodóhelyeivel kapcsolatban ökológiai jellegű értékelés mind ez ideig nem történt. Indokolja ezt a viszonylag kis számú megfigyelés is. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a nálunk telelő példányok főként kőbányákban (néha agyagbányákban), illetve mészkő- vagy dolomitsziklákkal borított füves lejtőkön (hegyoldalakon) tartózkodnak. Az ettől ökológiailag némileg eltérő megfigyelések közül említek néhányat: a Budapest, X., Rezső téri templom falán 1944. márciusában 1 hím példány huzamosabb ideig tartózkodott (*Pátkai*, 1950); Szombathely közelében a Kukullói-majornál vadrózsabokor alatt szedegetett egy példány 1959. 2. 1-én (*Csaba*, 1962); a budapesti Városliget gyepén 1959. 1. 18-án figyeltek meg egy havasi szürkebegyet (*Pátkai*, 1963); Tát, 1982. 2. 5-én a Duna partján verebek társaságában keresgélt egy példány (*Antal A.* és *Móczár B.*). *Dr. Csörgő Tibor* a budapesti Szabadsághegyen (Melinda u.) harmadik emeleti lakása erkélyén más madarak mellett 1980. 12. 29. és 1981. 3. 3. között rendszeresen látott két napraforgót eszegető havasi szürkebegyet is. Ugyanott észlelt egy példányt 1981. 12. 3-án is.

A budapesti Gellérthegyen végzett megfigyeléseim szerint a madarak csaknem mindig a hegy felső harmadában tartózkodtak, részben a sziklák közti alacsony vegetációban, de több alkalmommal a Duna felé eső oldal bokrai között az avaron is (*Schmidt*, 1970). *Dandl* (szóbeli közlés) a Gellérthegyen szeméttartó ládák körül látta keresgélni, *dr. Kalmár Zoltán* (szóbeli közlés) a Duna másik oldalán, a Belgrád rakparton emeleti lakása ablakában a virág-

tartó ládikában figyelte meg. Ide feltehetőleg a Gellérthegyen tanyázó példányok repültek át.

A madarak általában hosszabb ideig tartózkodtak egy-egy területrészen. A kisebb csapatok mozgékonyabbnak bizonyultak, mint a magányosan keresgélő példányok. A Gellérthegyen többször figyeltem egy, illetve két példányt a mindössze néhány négyzetméter alapterületű, füves sziklahorpadásban. Itt akár több órán át is ugyanazon a helyen tartózkodtak, nagyon csendesen viselkedtek, a földről, illetve az alacsony szárazokról gyommagvakat szedegettek, hangot nem adtak.

Azt már *Szijj L.* (1954) is említi, hogy nem éjszakáznak a Gellérthegyen, és ezt saját megfigyeléseim is alátámasztják. A *Szijj L.* által látott példányok kb. egy órával a teljes besötétedés előtt északi irányba repültek el, és csak dél előtt, fél 10 tájban érkeztek vissza a Gellérthegyre. Egy példány – amelyet *Schmidt András*-sal közösen figyeltünk 1982. 12. 13-án – 15 óra 45 perckor hirtelen abbahagyta a nyugodt keresgélést, a már erősen alkonyodó időben egy sziklára ült, néhány percig mozdulatlan maradt, majd hívóhangját hallatva átrepült a pesti oldalra, ahol eltűnt szemünk elől. Korábban is gyakran láttam őket hasonló módon elrepülni, ezért feltételezem, hogy valahol a pesti oldalon, a magas épületek alkalmas zugaiban éjszakáznak.

Budaörsön a havasi szürkebegyek elsősorban a déli kitettséggű sziklás, füves lejtőkön mozogtak. 1983. 2. 5-én 7 példányból álló kis csapatot két órán át tartottam megfigyelés alatt (*Schmidt*, 1983). A napos, szeles időben egyikük halkán énekelgetett, hangja időnként a kenderike és a mezei pacsirta röptében adott hívogatójára emlékeztetett. A madarak rendkívülien szelídek voltak (ezt tapasztaltam Budapesten is a Gellérthegyen), megfigyelés közben 10–20 méternyire álltam tőlük, de előfordult, hogy közben egy-egy keresgélő példány alig 5 méternyire közelített meg. Néha megiramodtak, ilyenkor az 1–3 méteres távot ugrálva tették meg, a keresgélés közbeni kis helyváltoztatásoknál lépkedtek is. Időközönként valamelyikük mindig felült egy közeli sziklatömbre, néhány percig mozdulatlanul figyelt, közben farkával egy-egy függőleges irányú, idegesnek tűnő mozgást végzett. Amikor gyors ugrálásokkal egy-egy földre ágyazott kőtömbre futottak fel, mozgásuk a hantmadárra vagy a kövirigóéra emlékeztetett. Egyikük egy ízben felszállt a közeli csenevész fekete fenyőre, és ügyesen ugrált az ágak között (ezt korábban egy alkalommal a Gellérthegyen is megfigyeltem). A csapat tagjai keresgélés közben egymás közelében maradtak. A kétórás megfigyelés alatt csupán egyszer láttam, hogy egyikük társa felé csípett, mire az ijedten odébb rebbent.

A szerző címe:
Schmidt Egon
Magyar Madártani Egyesület
H-1024 Budapest
Keleti K. u. 48.

Irodalom — References

- Chernel I.* (1918): A havasi szürkebegy (*Accentor collaris* Scop.) előfordulása Zala megyében. *Aquila*. 24. 114–121. p.
Csaba J. (1962): A havasi szürkebegy előfordulása Vas megyében. *Aquila*. 67–68. 233–234. p.

- Csaba J.* (1964): Adatok a Dunántúl madárvilágához. *Aquila*. 69–70. 264. p.
- Habán I.* (1960): Madártani adatok a Cserhátból. *Aquila*. 66. 289–290. p.
- Koffán K.* (1964): Adatok a Dunántúl madárvilágához. *Aquila*. 69–70. 265. p.
- Lenner J.* (1959): A havasi szürkebegy késői előfordulása. *Aquila*. 65. 298. p.
- Pátkai I.* (1950): Havasi szürkebegy Budapest határában. *Aquila*. 51–54. 169. p.
- Pátkai I.* (1955): A havasi szürkebegy Budapesten. *Aquila*. 59–62. 395. p.
- Pátkai I.* (1963): Havasi szürkebegy a Városligetben. *Aquila*. 67–68. 234. p.
- Sághy A.* (1942): Faunisztikai adatok Esztergom megyéből. *Aquila*. 46–49. 464. p.
- Sághy A.* (1955): Adatok a Gerecse hegység és a Középső-Duna madárvilágához. *Aquila*. 59–62. 191–200. p.
- Sághy A.* (1968): Néhány adat a Gerecse hegység ritkább madarairól. *Aquila*. 75. 273–279. p.
- Schmidt E.* (1970): Újabb adatok a havasi szürkebegy (*Prunella collaris* Scop.) gellérthegyi előfordulásáról. *Aquila*. 76–77. 193. p.
- Schmidt E.* (1973): Faunisztikai jegyzetek. 1. *Aquila*. 76–77. 183–186. p.
- Schmidt E.* (1976): Faunisztikai jegyzetek. 2. *Aquila*. 82. 240–241. p.
- Schmidt E.* (1979): Faunisztikai jegyzetek. 5. *Aquila*. 85. 152–153. p.
- Schmidt E.* (1983): Havasi szürkebegy (*Prunella collaris*) megfigyelések. *Mad. Táj*. Június–december. 114–115. p.
- Szűj J.* (1954): Havasi szürkebegy a Börzsönyben. *Aquila*. 55–58. 261. p.
- Szűj L.* (1954): Havasi szürkebegy a Gellérthegyen. *Aquila*. 55–58. 260. p.
- Varga F.* (1967): Havasi szürkebegyek a salgói váron. *Aquila*. 73–74. 188. p.

The Alpine Accentor (*Prunella collaris*) in Hungary

E. Schmidt

In the Hungarian ornithological literature, before 1940 the Alpine Accentor is rarely mentioned e. g. *Chernel* (1918) gives account of its presence in Zala county (Badacsony mountain), *Habán* (1960) mentions 8–10 specimens observed on the Szanda mountain in winter 1928/29. It is from the 1940's onwards that records gradually become more frequent, especially in the period following the establishment of the Hungarian Ornithological Association (1974) when the number of observers touring the country began rapidly increase. It seems improbable that a radical change would have taken place in the autumn winter movements of this species, presumably the apparent increase in the wintering population was due merely to the widening of the watching network, and to the fact that an increasing number of people have frequented, and are still frequenting, the major habitats of this species e. g. quarries and stony slopes.

Separated to a number of subspecies, the Alpine Accentor nests in the high mountains of Europe, Asia and North Africa (Morocco). It is the nominate form that is living in Central Europe, nearest to our borders it breeds in Slovakia and in Transylvania. The specimens found in Hungary probably come from Slovakia, however, there is no reliable ringing data available to prove this. On the grounds of data published in *Aquila* and in the *Madártani Tájékoztató*, as well as verbal messages, the author summarizes the data relating to its status in Hungary between 1940 and 1984. The majority of the data in the *Madártani Tájékoztató* was published in the column "Faunistics in a few lines", and is not included in the bibliography. Therefore, the following observers should be mentioned: *A. Antal*, *F. Bárdos-Deák*, *L. Darányi*, *Z. Gombos*, *A. Gyéressy*, *I. Homoki-Nagy*, *G. Hraszkó*, *G. Magyar*, *B. Móczár*, *A. Schmidt*, *E. Schmidt*, *Dr. L. Simig*, *T. Szaák*, *S. Török*, *Z. Varga*, *F. Vaskó*, *Z. Waliczky*. Information by letter and also verbally (not yet published) was obtained from *L. Bécsy*, *Dr. T. Csörgő*, *F. Hopp*, *Dr. Z. Kalmár*, *K. Koffán*, *J. Lenner*, *Dr. C. Moskát*, *E. Schalla*, *T. Szitta*, *F. Varga*.

In the course of his work, the author elaborated the data of 197 specimens, their regional distribution is shown in Figure 1, and monthly figures of the number of specimens in Figure 2. According to this data, the first birds arrive late in October but more usually in November, in spring the last depart in April. In the period between 1940 and 1984 there were 3 October records, all of them in the last days of the month (29 October 1971, Buda-

pest, Mount Gellért, 1 specimen, *T. Szaák*; 26 October 1980, Hejce, Zempléni-Mountains, 2 specimens, *L. Bécsy*), *Chernel* (1918) observed 6 birds on 19 October 1917 on the Badaesony mountain (near Lake Balaton). At the same place he found a specimen both on 22 and 23 October. Most of the April observations were in the first third of the month, the latest dates were 14 April 1960 (Budaörs, 1 specimen, *K. Koffán*) and 12 April 1964 (Salgó Castle, 1 specimen, *F. Varga*).

The majority of observations are from December (33.5%) and January (26.4%), and seem to indicate that the birds do not reach their wintering quarters all at once but arrive gradually and start returning February (in some cases late in January). Data from November and February to March support the above (Figure 2).

As regards regional distribution, Figure 1 shows the places of observations but no conclusions of ecological character can be drawn from these. It is evident that apparently frequent occurrence on certain areas (e. g. Mount Gellért and Budaörs) is due mainly to the systematic observations carried out there. Personally, the author is certain that this species may occur on all suitable habitats in the northern range of mountains, the Vértes, Pilis, and Buda mountains. However, since the number of observers touring these areas in late autumn and winter is relatively low, even approximate mapping of the true situation is impossible for the time being. Its silent behaviour and secretive way of life also make things more difficult.

Ecological and ethological data

As regards habitat no ecological analyses have been carried out so far, partly on account of the relatively low number of observations. As a general rule, it can be said that the specimens wintering in Hungary are staying mainly in stone quarries (sometimes in clay quarries), and on grassy slopes covered with limestone or dolomite rocks. A few exceptions are as follows: in Budapest 10th town district, a male stayed for quite a long time on a church wall in March 1944 (*Pátkai*, 1950); near Szombathely, at the Kukulló farmstead, one specimen was pecking under a wild rose on 1 February 1959 (*Csaba*, 1962); in Budapest, on the grassy area in the Town Park, one was observed on 18 January 1959 (*Pátkai*, 1963); and in the village Tát, on the bank of the Danube, one was in the company of sparrows on 5 February 1982 (*A. Antal* and *B. Móczár*). In Budapest, on the Szabadság mountain, *Dr. T. Csörgő* observed two specimens feeding on sunflower seeds on the balcony of his third storey apartment in Melinda Street. At the same place, he also observed a specimen on 3 December 1981.

According to the author's personal observations on Mount Gellért in Budapest, the birds were found almost always on the upper third of the mountain, partly in the low vegetation between the rocks but on several occasions also on the leaf-litter among the bushes on the side facing the Danube (*Schmidt*, 1970). *Dandl* (verbal communication) saw birds rummaging around garbage cans on Mount Gellért. *Dr. Z. Kalmár* (verbal message) observed some specimens in the flower-boxes of his apartment on the Belgrád Rakpart river embankment (situated on the Pest side of the Danube). Presumably, these birds were flying from Mount Gellért.

As a rule, the birds were staying in some region for quite a long time. Small flocks proved to be more mobile than single birds. On Mount Gellért, the author observed, on several occasions, one or two specimens on a grassy rock pan (a few square meters in size) that stayed on the same site for up to several hours. They behaved very silently, and were picking weed seeds from the ground or from low stems.

As mentioned already by *L. Szijj* (1954), the birds do not spend the night on Mount Gellért. The author's personal observations also supported this claim. The specimens watched by *L. Szijj* flew northwards about one hour before complete darkness, and returned to Mount Gellért at about 09.30 hrs. One specimen, watched by the author and *A. Schmidt*, at 15.45 hrs. on 13 December 1982, suddenly stopped groping about on a rock as night fell, remained still for a few minutes, then called and flew over to the Pest side of the Danube. The author also observed this behaviour on other occasions, therefore he presumes that they are roosting in some suitable corners of high buildings on the Pest side of the Danube.

At Budaörs they were active mainly on the rocky grassy slopes of southern exposure. On 5 February 1983, the author watched a small flock of seven specimens for 2 hours (*Schmidt*, 1983). In the sunny windy weather one of them was warbling quietly, its voice was reminiscent of the flight calls of Linnet and Skylark. The birds were very tame (the